

Анотація
Н.Б.Антонець

Особенности развития сети общеобразовательных учебных заведений на освобождённой от немецкой оккупации территории УССР: к вопросу об источниках исследования

Автор рассматривает в качестве источника для исследования особенностей развития сети общеобразовательных учебных заведений на освобождённой от немецкой оккупации территории Украинской ССР в период продолжения военных действий на фронтах Второй мировой войны статьи, опубликованные в возобновлённой в мае 1944 г. газете «Радянська освіта». В частности, внимание уделяется налаживанию деятельности начальных, неполных средних и средних школ, детских домов, специальных школ, а также созданию сети школ рабочей и сельской молодёжи, введению в городах раздельного обучения мальчиков и девочек и созданию в этой связи мужских и женских учебных заведений.

Ключевые слова: газета «Радянська освіта», начальная школа, неполная средняя школа, средняя школа, школа рабочей молодёжи, школы сельской молодёжи, раздельное обучение, детские дома.

Summary
N.B. Antonets

Features of Development of the System of Secondary Schools Educational Establishments on Liberated from German Occupation Territory of the Ukrainian SSR: to the Question about the Sources of Research

In the article materials which were published in the restored in May 1944 the newspaper «Soviet education» are examined, as sources base, for research of features of development of the system of general educational institution on liberated from German occupation territory of Ukrainian SSR in the period of continuation of military operations on fronts of Second world war. In particular, attention is spared to adjusting of activity of primary, middle and secondary schools, child's houses, special schools, and also to network of schools of working and rural young people, introduction in the cities of separate studies of boys and girls and creation in this connection of masculine and womanish educational institution.

Key words: newspaper «Soviet education», primary school, incomplete middle school, middle school, schools of working young people, schools of rural young people, separate studies, child's houses.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 371:39

З.Р.АСАНОВА,
кандидат педагогічних наук
(м. Сімферополь, АР Крим)

Джерельна основа досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу

У статті визначено джерельну основу досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу. Автор виділяє такі джерела, як: 1) наукові роботи з етнопедагогіки кримських татар; 2) збірники кримськотатарського фольклору; 3) праці давньотюркських письменників і мислителів, вчених-енциклопедистів Сходу; релігійних мислителів мусульманського світу і священну книгу мусульман – Коран; 4) твори кримськотатарських поетів і письменників; 5) нотатки і дослідження державних діячів, етнографів, мандрівників, істориків, культурологів і філологів про культуру кримських татар; 6) праці педагогів-класиків про народне виховання; 7) сучасні етнопедагогічні, педагогічні та психологічні дослідження.

Ключові слова: джерела досліджень, етнопедагогіка кримськотатарського народу.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Кримські татари, з часу масового повернення на батьківщину після депортації 1944 р., намагаються вирішити першочергові проблеми, які пов'язані з адаптацією народу до нових умов життєдіяльності, відродженням втрачених та створенням нових культурних цінностей. Подальшому розвитку належить і система освіти та виховання кримськотатарського народу, основу якої складають етнопедагогічні ідеї кримських татар.

Аналіз досліджень і публікацій... Етнопедагогіка кримськотатарського народу є частиною загальної педагогічної науки, яка відображає сукупне педагогічне знання народу. Необхідно відзначити, що розвиток освітньої системи та етнопедагогічної думки кримськотатарського народу став можливим лише в період репатріації (з 1988 р.). Саме в цей період з'являються науково-дослідні роботи в галузі етнопедагогіки Е.Заредінової, Л.Кадирової, З.Мустафаєвої, М.Хайруддінова. У цих роботах проблема джерельної основи досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу порушується в питаннях, які розкривають методологію і методи етнопедагогічних досліджень, а також при вивченні та аналізі літератури з досліджуваних в дисертаціях проблем.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення джерельної основи досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу.

Виклад основного матеріалу... Етнопедагогіка кримськотатарського народу як самостійна галузь педагогічної науки, по суті, тільки складається, і наукових досліджень в даній сфері небагато.

У радянський період, коли починають проводитися науково-педагогічні дослідження в області етнопедагогіки, існували обмеження в допуску кримських татар до наукових досліджень у гуманітарній сфері, включаючи вивчення народної культури і освіти. Незважаючи на появу результатів науково-педагогічних досліджень, проведених представниками кримськотатарського народу академіком А.Ізмайловим, а також Е.Аблаєвим, Л.Алімовою, Р.Асановим, М.Хайруддіновим в період депортації (1944–1988рр.), їх роботи не були пов'язані безпосередньо з дослідженнями кримськотатарської етнопедагогіки.

У період «горбачовської перебудови» в 90-ті роки ХХ століття А.Ізмайлов та Е.Аблаєв вперше отримали можливість звернутися до національної тематики і винесли на загальний огляд результати наукового дослідження, присвяченого життю та педагогічній діяльності великого кримськотатарського просвітителя І.Гаспринського, забутого в радянський період історії [1]. Дана проблема отримала розвиток у дослідженні Е.Абібуллаєвої, яка вперше провела комплексне дослідження дидактичної системи І.Гаспринського, визначила актуальність дидактичних ідей кримського просвітителя [2].

У період становлення країн СНД і незалежної, демократичної України, масового повернення та облаштування кримських татар у Криму (1988–2010рр.) М.Хайруддінов почав дослідження народної педагогіки кримських татар. Результати етнопедагогічних досліджень вченого опубліковані в численних працях: «Мудрість віків» (1996, 2000), «Навчально-виховний процес у педвузі і національній школі» (2000), «Етикет кримських татар. Едепнаме» (2001), «Етнопедагогіка кримськотатарського народу» (2002) тощо. У цей період захищають результати дисертаційних досліджень у галузі етнопедагогіки кримських татар Е.Заредінова, Л.Кадинова, З.Мустафаєва.

При проведенні подальших досліджень, поряд з вивченням і аналізом результатів сучасних вчених, необхідно звернутися до праць педагогів-просвітителів минулого: І.Гаспринського і його сподвижників А.Айвазова, А.Озенбашли та ін., які намагалися вирішувати проблеми виховання кримськотатарських дітей.

Перші нотатки просвітницької програми І.Гаспринського були викладені в брошурах «Російське мусульманство: думки, нотатки та спостереження мусульманина» (1881) і «Російсько-східна угода» (1896). Пізніше видавалися численні статті в газетах «Терджиман» («Перекладач»), «Миллет» («Народ»), «Алеми нисван» («Жіночий світ»). Багато творів та публікацій І.Гаспринського відображають народні уявлення про мусульманську мораль, його творчість пов'язана з культурою, звичаями і традиціями кримськотатарського народу. З 1990-х років деякі твори просвітителя перевидавалися.

Багато публікацій А.Айвазова носять науковий характер, вони присвячені етнографії, мовознавству, традиційному мистецтву, педагогіці кримських татар. Заслужують вивчення такі твори, як «Усул-и-Тедрис» («Методи викладання»), «Неден бу ала къалдыкъ» («Як ми дійшли до такого стану»), «Хаят ахваль» («Життя народу»), «Әсарет къурбанларъ» («Жертви рабства»), брошура «Еньи ёл» («Новий шлях») тощо.

Серед статей А.Озенбашли можна виділити наступні: «Әмель ве макъсадымыз» («Наші цілі та завдання»), «Шиарымыз не олмалы?» («Що стане з нашою спадщиною?»), «Джемаатчюн бир тенбих» («Настанови громадськості»), «Селям алейкум!» («Добрий день!»), «Чокъ байрамларгъа етишейик!» («Нехай попереду буде багато свят!»), «Къырым – мусульманларнынъ медений къабесидир!» («Крим – культурна Кааба мусульман») тощо. У газеті «Голос Криму» за 5.09.2003 і 18.03.2005 рр. опубліковані статті педагога «До основ побудови нашої освіти і виховання в умовах воєнного часу» і «Спроба критичного осмислення нашого минулого» російською мовою.

Етнопедагогічні дослідження спрямовані на вивчення і виявлення оптимальних засобів передачі підростаючому поколінню національної культурно-історичної спадщини народу. До ефективних засобів етнопедагогіки відносять символіку, прислів'я, приказки, загадки, казки, легенди, потішні та повчальні історії, музичний фольклор, народні танці та ігри кримських татар. У такому випадку джерельну основу досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу складають праці, в яких зібрані твори усної народної творчості.

Базою вивчення фольклору можуть стати твори етнографів і мандрівників, в шляхові нариси яких вкраплені елементи кримськотатарського фольклору (в першу чергу, це твори «Універсальний опис Криму» і «Етнографія Криму» В.Кондараки (1873, 1875), де наводяться тексти казок, легенд, пісень). Крім цього можна виокремити збірники прислів'їв Ш.Асанова «Прислів'я і приказки (Пареміологічний словник кримськотатарської мови)» (2002), Д.Бекірова «Къырым халкъ агъыз

яратыджылыгы (Усна народна творчість)» (1988), «Бала фольклору (Дитячий фольклор)» (1993), А.Боданінського «Прислів'я, приказки та прикмети кримських татар» (1915), Р.Фазила «Къайда бирлик, анда тирлик. Къырымтатар аталар сезлери (Кримськотатарські прислів'я)» (1971). З легендами і казками кримських татар можна познайомитися, читаючи збірники укладачів А.Зарубіна, В.Зарубіна (1991) і С.Коцюбинського (1936). Проаналізувати музичний фольклор кримських татар як засіб етнопедагогіки можна дослідивши музичні твори у збірнику Я.Шерфедінова «Янърай къайтарма (Звучить кайтарма)» (1978). Кримськотатарські символи (національні, орнаментальні, літературні, а також символи, які пов'язані з природою) представлені в роботі Р.Султанбекова «Кримськотатарська символіка» (2002). Крім цього у вивченні кримськотатарського фольклору можуть надати допомогу газети та журнали, що випускаються кримськотатарською мовою («Янъы донъя» («Новий світ»), «Къырым» («Крим»), «Йылдыз» («Зірка») тощо), на сторінках яких періодично друкуються твори усної народної творчості.

У зв'язку з тим, що в даний час велика частина народних ігор кримських татар забуті (у післявоєнні роки, опинившись у чужому краю, народ був поставлений в умови виживання, в яких працювати змушені були і маленькі діти), дослідникам з етнопедагогіки кримськотатарського народу можна керуватися дослідженням В.Філоненко (1919), в якому наведено класифікацію кримськотатарських ігор: ігри з м'ячем, ігри з камінчиками, ігри з кістками, ігри з рухами, ігри з батоном, творчі ігри.

Етнопедагогіка кримськотатарського народу вирішує також такі завдання, як вивчення педагогічних процесів в народному середовищі та виявлення на основі критичної оцінки потенціалу історично сформованого досвіду виховання дітей. Про специфіку виховання у кримськотатарській традиційній культурі дають уявлення роботи:

1) давньотюркських письменників і мислителів Ю.Баласагунського, Н.Ганджеві, М.Кашгарі, М.Сааді, Хосрова та ін.;

2) учених-енциклопедистів Біруні, Газалі, Ібн Сині, Тусі, Фарабі та ін.;

3) релігійних мислителів мусульманського світу і священна книга мусульман – Коран;

4) державних діячів, етнографів, мандрівників, які бували в Криму: А.Андрієвського, У.Боданінського, В.Кондараки, А.Кримського, М.Литвина, Г.Радде, Е.Челебі та ін.;

5) кримськотатарських поетів і письменників: А.Герайбая, М.Нузета, А.Одабаша, У.Токтаргази, Н.Челебіджихана, Б.Чобан-заде та ін.;

6) істориків, культурологів і філологів: М.Аджи, Р.Безертінова, Л.Бекірової, В.Возгріна, Р.Куртієва, А.Меметова, Р.Музафарова, А.Емірової.

Кримськотатарський народ – тюркомовна нація. У зв'язку з цим джерельну основу досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу складають спеціальні трактати і екскурси про тюрків, їх звичаї, виховні традиції. Можна виділити такі твори, як «Книга про перевагу тюрків над іншими воїнами і про достоїнства високої султанської Присутності, нехай береже Аллах його найвища і довічне царську велич і нехай береже його держава» Абу ал-Ала Ібн Хассула, «Послання ал-Фатху б.Хакану про достоїнства тюрків і решти халіфського війська» Абу Усман Амр б.Бахр ал-Джахіза, «Вісті про країни» Ібн ал-Факіха ал-Хамадані (Глави «Про тюрків» і «Про деякі міста тюрків і про їх дивовижні особливості»), які представлені у книзі Ф.Асадова «Арабські джерела про тюрків у ранне середньовіччя» (1993).

Особливе місце серед джерел, в яких описуються тюркські виховні традиції, займають такі твори, які отримали в свій час широку популярність на Сході: «Кабус-наме» XI ст. (1958), «Кудатку билик» («Наука про те, як бути щасливим або Благодатне знання») 1069 р. Хаджиба Юсуфа Баласагуні (1983), «Диван лугат ат-тюрк (словник тюркських діалектів)» Махмуда Кашгарі (у збірнику «Поезія древніх тюрків VI-XII століть», 1993), «Бустон» і «Гулістон» Мусліхіддіна Сааді (1954), «Повчання своєму синові» з поеми «Сім красунь» Нізамі Ганджеві (1982), «Вибрані газелі» Хосрова (1975) та ін. У позначених творах розкриваються питання виховання підростаючого покоління: проблеми моральності, шанування батька і матері, розпорядку днів у старості і юності, прийому гостей, вибору друзів і звичаях, з цим пов'язаних, порядку покарання і заохочення, прославлення науки і знання. У творах автори широко використовують народну мудрість, усну поетичну творчість тюркських народів, прислів'я, приказки, обрядові пісні, лірику, уривки етичного змісту, окремі строфи і групи строф пісень тюркомовних племен, фрагменти героїчного епосу.

Початок XIII ст. в історії тюрків пов'язано з ім'ям Чингізхана (тюрком за походженням), який склав сукупність законів (їх називали «ясою», «турою», «адатом») [3, с. 166-171]. Закон Яси – це конституція древніх тюрків. Яса наказує терпимість в питаннях релігії, повагу до храмів, до духовних осіб і до старших, а також милосердя до жебраків, він встановлював строгий контроль над сім'єю і домашнім життям. Цей документ також можна віднести до основних джерел досліджень кримськотатарської етнопедагогіки. Збережені фрагменти законів Чингісхана можна виявити в працях М.Аджи «Кипчаки, огузи. Середньовічна історія тюрків і Великого степу» (2001),

Р.Н.Безертінова «Татари, тюрки – потрясателі Всесвіту (Історія Великих Імперій)» (2001), Г.В.Вернадського «Монголи і Русь» (1953), Л.Н.Гумільова «Стародавні тюрки. Історія освіти і процвітання Великого тюркського каганату (VI-VIII ст. н.е.)» (2003), Н.Н.Крадїна, Т.Д.Скринникової «Імперія Чингіз- хана» (2006).

Серед джерел IX-XIII ст. також необхідно вказати твори вчених-енциклопедистів Сходу: Біруні «Пам'ятники минулих поколінь» (т.І. з багатотомника «Вибрані твори», 1957), Ібн Сіні «Вибране» (1981), «Даниш-наме. Книга знання» (1957), Кінді «Філософські трактати» (1961), Фарабі «Філософські трактати» (1972) і «Історико-філософські трактати» (1985), Газалі «Воскресіння наук про віру («Іхйа улум ад-Дин»). Вибрані глави» (1980) і «Повчання правителям» та інші твори» (2004). Мислителі зробили вагомий внесок не тільки у розвиток практично всіх точних наук. Їх трактати містять моральні настанови, поради з виховання. Вчені-енциклопедисти Сходу намагалися знайти вихід із соціальних труднощів, запропонувавши модель суспільства у вигляді добродісного міста. Головною метою виховання, мислителі бачили в тому, щоб підвести людину до справжнього щастя через оволодіння чеснотою, що складалася у вдосконаленні добрих справ. Вивчаючи твори вчених-енциклопедистів Сходу можна звернутися і до робіт Х.Гасанова «Етичні погляди Насіреддіна Тусі» (2009), М.Діноршоева «Філософія Насіреддіна Тусі» (1987), А.Кубесова «Педагогічна спадщина аль-Фарабі» (1989), Х.Тллашева «Загальнопедагогічні та дидактичні ідеї вчених-енциклопедистів Близького і Середнього Сходу епохи Середньовіччя» (1989).

Історія кримських татар, як народу, що сформувався, починається з періоду Кримського ханства. Перший кримський хан з династії Чингізидів-Гірейів – Хаджі-Девлет-Гірей (пом. в 1467 р.) спорудив значну кількість мечетей і шкіл, активно культивував нову, мусульманську віру [4, с.144–145]. Хан Менглі Гірей I (1445-1514) особливу популярність придбав своєю діяльністю в галузі освіти. При особистій участі хана в 1500 р. в містечку Салачик було відкрито одне з найдавніших вищих навчальних закладів Східної Європи – Зінджирли медресе [5, с.85–86]. Політика, що проводилася і наступними кримськими ханами (Газі-Гіреєм (1588-1608), Бегадир-Гіреєм, Софу Мехмед-Гіреєм IV (1591-1676), Селім-Гіреєм I (1634-1704)), була спрямована на розвиток науки і освіти, де б гідною мірою враховувалися культурна спадщина предків кримських татар – стародавніх тюрків, і мусульманські ідеї щодо виховання. Погляди кримських ханів і наближених до них поетів на виховання та освіту підрастаючого покоління відображені в їх віршах, які були видані в 1999 р. («Мрії рожевого саду») і 2003 р. («Мрії любові») поетом і перекладачем Сергієм Дружиніним.

Значний вплив на формування кримськотатарського народу справила ісламська релігія. У зв'язку з цим, досліджуючи етнопедагогіку кримських татар, необхідно звернутися до Корану – священної книги мусульман, в якій чітко позначені релігійно-правові норми, що визначили цілі, форми і методи ісламського виховання. Вивченню сутності ісламського виховання може сприяти і аналіз праць релігійних мислителів мусульманського світу, серед яких можна виділити Абу Аль-Аля Аль-Маудуді «Іслам сьогодні» (1992), «Основи ісламу» (1993), «Спосіб життя в Ісламі» (1993), Хамзу Мустафу Ніязі «Джерела Корану» (1993), Мухаммада Аль-Газалі «Моральність мусульманина» (2012) та ін.

Значний інтерес у вивченні педагогічних традицій кримських татар XVII-XIX ст. представляють роботи державних діячів, етнографів, мандрівників, які бували в Криму: А.Андрієвського «Крим і кримські татари» (1892), У.Боданінського «Археологічне і етнографічне вивчення татар у Криму» (1930), В.Кондараки «Універсальний опис Криму» (1873, 1875), «Етнографія Тавриди» (1883), А.Кримського «Школа, освіченість і література у російських мусульман (культурно-етнографічний нарис)» (1905), М.Литвина «Про звичаї татар, литовців та московитів» (1993), Г. Радде «Кримські татари» (1856-1857), Е. Челебі «Книга подорожей Евлії Челебі. Походи з татарами і подорожі по Криму (1641-1667 рр.)» (1996) та ін.

Особливе місце в списку джерел вивчення кримськотатарської етнопедагогіки займають твори кримськотатарських поетів і письменників А.Герайбая, М.Нузета, А.Одабаша, У.Токтаргази, Н.Челебіджихана, Б.Чобан-заде, Е.Шем'ї-заде, Ю.Болата, Ш.Алядіна, Ю.Кандима, Р.Фазила, Ш.Селіма та ін. У період репатріації значно збільшилася кількість видаваних літературних творів кримськотатарських авторів минулого і сьогодення. Також можна виділити збірник творів фольклору та літератури кримських татар VIII-XX ст., упорядником якого є Л.Юнусова (2002).

Необхідно відзначити, що джерельну основу досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу складають і роботи сучасних істориків, культурологів і філологів: В.Возгрїна «Історичні долі кримських татар» (1992), «Історія кримських татар» в 4-х т. (2013), Л.Бекірової «Національні традиції та загальнолюдські цінності» (2000), Р.Куртієва «Календарні обряди кримських татар» (1996), «Кримські татари: етнічна історія і традиційна культура» (1998), Р.Музафарова «Кримськотатарська енциклопедія» в 2-х т. (1993, 1995), А.Меметова «Кримські татари: історико-лінгвіст. нарис» (1993), А.Емірової «Крим – любов і біль моя (Проблеми відродження

кримськотатарської культури)» (2000) та ін.

Враховуючи те, що сучасна кримськотатарська етнопедагогіка у своєму розвитку базується на досягненнях вітчизняної та світової педагогічної науки, необхідно також виділити і такі джерела:

- праці педагогів-класиків Європи: А.Дістервега, Я.Коменського, І.Песталоцці, В.Ратке, які надавали першорядне значення створенню народної системи виховання, відкриттю народних шкіл, де навчання відбувається рідною мовою;

- твори, що відображають погляди російських та українських педагогів-просвітителів минулого на національну школу і народне виховання: Г.Ващенко, Б.Грінченка, О.Духновича, Г.Сковороди, Л.Толстого, К.Ушинського та ін.;

- дослідження, які проводяться в рамках етнопедагогічної концепції, створеної в другій половині ХХ ст. Г.Волковим, який поклав початок розвитку етнопедагогіки як науки.

Серед етнопедагогічних досліджень, які проводилися в Радянському Союзі, а потім і на пострадянському просторі заслуговують увагу, перш за все, роботи, в яких розкривається специфіка виховання тюркських народів: А.Аттокурова (киргизького), В.Баймурзіної, Н.Бітієва (чечено-інгушського), М.Бозоровой, А.Гашимова (азербайджанського), Т.Іскакова (башкирського), Ш.Мірзоева (дагестанського), З.Міртурсунова (узбецького), А.Мухамбаєвої, К.Пірлієва (туркменського), К.Сейсембаєва (казахського), Я.Ханбікова (татарського). Особливе місце займає праця А.Ізмайлова, в якій узагальнено педагогічні ідеї тюркських народів Середньої Азії і Казахстану, розкрито основи народної педагогіки.

Певний інтерес представляють сучасні дослідження в області етнопедагогіки: караїмського (Л.Редькіної), киргизького (Р.Абдираїмової), українського (В.Кузя, Ю.Руденка, М.Стельмаховича) народів, у яких розкривається специфіка виховання конкретних етносів. А також роботи з полікультурного виховання В.Борисенкова, О.Гукаленко, А.Данилюка, Н.Якси, в яких національне виховання поряд з полікультурним розглядаються як органічні складові єдиного процесу, який забезпечує глибоке розуміння як національних, так і загальнолюдських цінностей і є необхідним в умовах багатонаціональної держави.

У той же час заслуговують на увагу дослідження психологів Л.Божович, Л.Виготського, Г.Костюка, В.Крутецького про психологічні основи процесу виховання, проблеми розвитку особи і, перш за все, психологічні вчення про значущість взаємодії дитини з світом культури, що спрямовує розвиток його внутрішнього світу і створює унікальну початкову освіту.

Висновки... Складанню досить повного обсягу джерел, на які б могли орієнтуватися дослідники кримськотатарської етнопедагогіки, заважає безвісти зниклі філософсько-педагогічні твори про тюркську та кримськотатарську культуру авторів минулих століть. Проте, нами була зроблена спроба позначити джерельну основу досліджень з етнопедагогіки кримських татар, яка в подальшому вимагає доповнень і уточнень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Измайлов А. Э. Исмаил Гаспринский – выдающийся просветитель народов Востока / А. Э. Измайлов, Э. А. Аблаев. – Ташкент, 1994. – 180 с.
2. Абибуллаева Э. Э. Дидактическая система И. Гаспринского : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Абибуллаева Энисе Эдемевна. – К., 2004. – 206 с.
3. Мурад Аджи. Кипчаки, огузы. Средневековая история тюрков и Великой степи / Мурад Аджи. – М. : ОАО Типография Новости, 2001. – 216 с.
4. Возгрин В. Е. Исторические судьбы крымских татар / Валерий Евгеньевич Возгрин. – М. : Мысль, 1992. – 446 с.
5. Крымскотатарская литература : сб. произведений фольклора и литературы VIII-XX вв. / [сост. Л. С. Юнусова]. – Симферополь : Доля, 2002. – 344 с.

Анотація

З.Р.Асанова

Основные источники исследований по этнопедагогике крымских татар

В статье определены основные источники исследований по этнопедагогике крымскотатарского народа. Среди которых автор выделяет такие, как: 1) научные работы по этнопедагогике крымских татар; 2) сборники крымскотатарского фольклора; 3) труды древнетюркских писателей и мыслителей, ученых-энциклопедистов Востока, религиозных мыслителей мусульманского мира и священную книгу мусульман – Коран; 4) произведения крымскотатарских поэтов и писателей; 5) заметки и исследования государственных деятелей, этнографов, путешественников, историков, культурологов и филологов о культуре крымских татар; 6) труды педагогов-классиков о народном воспитании; 7) современные этнопедагогические, педагогические и психологические исследования.

Ключевые слова: *источники исследований, этнопедагогика крымскотатарского народа.*

Summary

Z.R.Asanova

The Main Sources of Research on Ethnopedagogics of Crimean Tatars

The article identifies the main sources of research on ethnopedagogics of Crimean Tatar people. The author picks out the source-books such as: 1) scientific work of ethnopedagogics of Crimean Tatars, 2) the collections of the

Crimean Tatar folklore, 3) works of ancient writers and thinkers, scientists and lexicographer of the East, religious thinkers of the Muslim world and the Muslim holy book – the Koran, 4) literary works of the Crimean Tatar poets and writers, 5) research notes government officials, anthropologists, travelers, historians, linguists and cultural studies on the culture of the Crimean Tatars, 6) the works of the classical teachers of popular education, 7) modern ethnopedagogical, educational and psychological research.

Key words: *sources of research, pedagogy of the Crimean Tatar people.*

Дата надходження статті: «7» жовтня 2013 р.

УДК 37.001.32(477.43/44)»18/19»(09)(045)

Н.Ю.БАЛАБУСТ,
аспірантка
(м.Кам'янець-Подільський)

Джерельна база історико-педагогічного дослідження щодо становлення і розвитку педагогічної освіти в Подільській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.

В статті проаналізовано матеріали фондів державних архівів Києва, Вінниці та Хмельницького щодо розвитку освітянської сфери Поділля в умовах інкорпорації краю в систему Російської держави, становлення педагогічної освіти у зазначений період, висвітлено імперську політику царського уряду щодо підготовки вчительських кадрів, матеріально-технічної бази навчальних закладів, соціального і матеріального становища педагогічних працівників регіону тощо. Особливо важливе значення мають архівні матеріали з фондів 707, 442, 315, 301 Центрального державного історичного архіву в м. Києві, фондів 55, 57, 63, 64, 65, 66, 67, 228, 233, 315, 319, 684 Хмельницького обласного державного архіву, фондів 16, 20, 48, 54, 698 Вінницького обласного державного архіву.

Ключові слова: *Поділля, джерельна база, архіви, фонди, педагогічна освіта, навчальні заклади, підготовка педагогічних кадрів, імперська політика, царський уряд.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах реформування національної освіти в Україні, коли дослідниками, вченими та педагогами-практиками ведеться активний пошук нових форм і методів роботи вчительських кадрів з підростаючим поколінням, звернення до історії педагогічної освіти Поділля другої половини XIX – початку XX ст. дає можливість глибше з'ясувати стан підготовки вчителів у імперські часи, краще зрозуміти політику царського уряду в цій сфері, механізм функціонування освітньої сфери Подільської губернії в зазначений період.

Вклад основного матеріалу... Важливе місце в цьому питанні належить архівним установам, зокрема Центральному державному історичному архіву України у м. Києві, Хмельницькому та Вінницькому обласним державним архівам. Їх фонди розподіляються на три періоди: дорадянський (імперський), радянський та період незалежності України. Нас цікавлять найбільше документи періоду Російської імперії (1793-1917 рр.), коли Правобережжя, зокрема й Поділля, були інкорпоровані до складу Російської держави. В архівах широко представлені фонди установ освіти: Київського навчального округу, місцевих училищ, гімназій, духовної семінарії, реальних і комерційних училищ, приватних навчальних закладів тощо. Серед документів зберігаються різні звіти про стан освіти на Поділлі, про підготовку педагогічних кадрів, навчальні програми, списки учнів та вчителів, бухгалтерські документи, описи бібліотечних фондів тощо [2, с.4–5].

Великий обсяг невикористаних раніше матеріалів знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву у м. Києві. Фонд 707 Київського навчального округу, що опікувався освітніми закладами Київської, Подільської, Волинської, Полтавської та Чернігівської губерній, містить дані про початкові та середні школи, гімназії, вчительські семінарії, вчительські інститути, їх кадровий потенціал, кількість учнів і студентів, стан матеріально-технічної бази, соціальне та матеріальне становище педагогічних працівників і учнів, описи бібліотечних фондів, вимоги до навчальних підручників і посібників, наочних форм (карт, схем, діаграм, таблиць) тощо. Так, наприклад, у 1864 р. відбулися реформи початкової та середньої освіти. 14 липня було затверджено «Положення про початкові народні училища», яким передбачалося збереження сільських і повітових шкіл міністерства народної освіти, а також епархіальних шкіл та училищ інших державних відомств та запровадження єдиних шкільних програм. Цього ж року почав діяти новий статут гімназій, що поділялися тепер на повні – семикласні (класичні, реальні) та неповні – чотирикласні (прогімназії). В 1871 р. реальні гімназії перетворюються на реальні училища з профорієнтацією. Робота жіночих закладів регламентувалася положенням 1860 р., за яким